

Г.К. Авдєєва

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри криміналістики
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків)

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ «РІВНОСТІ СТОРІН» КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В ЗАЛУЧЕННІ ЕКСПЕРТА

Судові експертизи широко використовуються в кримінальному судочинстві України, а висновки експерта є одним з джерел доказів (ч. 1 ст. 84 КПК України). Однак, на жаль, сторони кримінального провадження (сторона обвинувачення і сторона захисту) не мають рівних процесуальних прав і можливостей щодо збирання доказів шляхом використання спеціальних знань.

Наприкінці 2017 р. в Україні в межах судової реформи набув чинності закон № 2147-19 [1], у якому законодавець намагався запровадити низку змін, спрямованих на забезпечення змагальності сторін та механізму захисту прав особи, яка звертається до суду [2]. У законі містяться норми, спрямовані на забезпечення змагальності сторін у цивільному, господарському та адміністративному судочинстві, зокрема, сторонам надано право самостійно подавати докази, включаючи висновки експертів. Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України та Кодекс адміністративного судочинства України доповнено новелами, які регулюють порядок проведення експертизи не тільки на підставі ухвали суду, а й на замовлення учасників провадження, а судові експертизи дозволено проводити не лише судовим експертам спеціалізованих державних установ, а й іншим особам, які мають відповідні спеціальні знання [3]. Такі ж зміни передбачалися й у першій редакції проекту даного закону щодо порядку залучення експерта у кримінальному процесі. Однак, на жаль, після другого читання проекту закону в його тексті з'явилися норми, запропоновані депутатом А.С. Лозовим, які, в т. ч. закріпили монополію державних спеціалізованих експертних установ на проведення більшості судових експертиз у кримінальному провадженні та позбавили можливості самостійного залучення експерта не лише адвокатів, а й слідчих і прокурорів, що є суттєвим обмеженням прав сторін на самостійне збирання доказів.

Виключне право на залучення експерта за клопотанням сторін, визначення наявності підстав для проведення експертизи та кола експертних питань, обрання експерта на сьогодні має лише суд та слідчий суддя (ст. ст. 242, 243, 244, 332, 509 КПК України). Це викликало негативну реакцію не лише вчених-криміналістів, а й практичних працівників, які справедливо наголошують на тому, що ці норми «паралізують» роботу правоохоронних органів [4].

Законом № 2147-19 також запроваджено зміни до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до яких «судово-експертну діяльність у кримінальному провадженні здійснюють державні спеціалізовані установи». Це призвело до безпідставного обмеження прав сторін на вільний вибір найбільш кваліфікованого судового експерта (в т.ч. – приватного), підвищення рівня навантаження державних експертів та, як наслідок, збільшення і без того тривалих термінів (до 1 року і більше) проведення окремих видів судових експертиз.

Депутати Верховної Ради (ВР) України неодноразово намагалися припинити дію так званих «поправок Лозового». До ВР України було подано такі законопроекти: №7547 від 05.02.2018 (не прийнятий за результатами голосування 15.03.2018); № 8151 від 16.03.2018 (прийнятий за результатами голосування 22.03.2018), № 8116 від 14.03.2018 (16.05.2018 прийнятий у першому читанні) та № 8249 від 06.04.2018 (станом на 20 травня 2018 року в ВР України не розглядався). Загалом на сьогодні депутатам вдалося лише частково припинити дію «поправок Лозового» до статей 132 (Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження), 184 (Клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів) та 234 (Обшук) КПК України, які незначно полегшили процес отримання дозволів на проведення процесуальних дій, дозволивши подавати Ухвали слідчого судді і клопотання слідчих та прокурорів до місцевих загальних судів. Монопольне право на обрання експертної установи та залучення експерта залишилось у слідчого судді і суду (ст 243 КПК України «Експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження»).

Значно змінити систему регулювання судово-експертної діяльності запропоновано в Проекті закону № 6264 «Про судово-експертну діяльність в Україні» [5] від 30.03.2017 та Проекті закону № 8223 «Про судову експертизу та самоврядування судових експертів» [6] від 03.04.2018. Даними законопроектами запропоновано демонополізувати процеси призначення та проведення судових експертиз. Однак, на жаль, ці законопроекти передбачають створення Національної асоціації судових експертів України, якій пропонується надати монопольне право на

присвоєння особі, яка має намір здійснювати судово-експертну діяльність, кваліфікації судового експерта, та монопольне право на видачу їй Свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта. Обидва проекти містять низку положень, які протирічать один одному (в межах одного законопроекту). Зокрема, у ч. 3 ст. 1 Проекту № 8223 міститься визначення терміну «експерт» («експерт – особа, якій відповідно до вимог чинного законодавства доручено проведення судової експертизи»), а в ч. 16 тієї ж статті надано інше визначення того самого терміну («судовий експерт – особа, яка відповідає встановленим цим законом та іншими нормативно-правовими актами вимогам, пройшла спеціальну професійну підготовку, здала кваліфікаційний іспит та внесена до Єдиного реєстру судових експертів України»). Тобто, в ч. 3 ст. 1 Проекту № 8223 законотворці запропонували особам, які мають спеціальні знання, вільний доступ до професії експерта, а в ч. 16 тієї ж статті обмежили доступ до професії експерта особам, які не пройшли спеціальну професійну підготовку, не здали кваліфікаційний іспит та не внесені до Єдиного реєстру судових експертів України.

Вирішення частини зазначених проблем регулювання судово-експертної діяльності в Україні, які не відповідають змагальним засадам судочинства, є можливим у разі ухвалення ВР України проекту закону № 8249 від 06.04.2018 [7], яким пропонується припинити дію «поправок Лозового» щодо порядку залучення експерта. Зокрема, у цьому законопроекті пропонується частину першу ст. 242 КПК України викласти в такій редакції: «1. Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду...», абзац перший частини другої ст. 242 КПК України – у такій: «2. Слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи...», а статтю 243 – так: «1. Сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи потерпілого. 2. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової». Також у проекті закону № 8249 містяться пропозиції щодо змін і доповнень до Закону України «Про судову експертизу». Зокрема, пропонується скасувати монополію державних експертних установ на проведення всіх видів експертиз у кримінальному провадженні та повернути право недержавним експертам та іншим фахівцям на проведення таких експертиз (ст. 7 Закону).

З огляду на зазначене вважаємо за необхідне законодавчо закріпити «рівність сторін» (обвинувачення і захисту) у кримінальному провадженні, повернути їм право самостійно залучати обраного ними найбільш квалі-

фікованого експерта (в т.ч. – приватного) та легалізувати в кримінальному процесі проведення альтернативних експертиз (в т.ч. криміналістичних). Це наблизить законодавство України до законодавства країн-членів Європейського Союзу, дозволить реалізувати принцип змагальності сторін у судочинстві при наданні ними доказів, сприятиме підвищенню якості та наукового рівня експертних висновків в конкурентних умовах.

Література:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48, ст. 436.
2. Пояснювальна записка до Проекту закону України №6232 // База даних «Законотворчість» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415 (дата звернення: 11.05.2018).
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. Закон України // База даних «Законотворчість» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2147-19/paran2#n2> (дата звернення: 11.05.2018).
4. Поправки до КПК паралізували правоохоронну систему. URL: https://zik.ua/news/2018/03/29/popravky_do_kpk_paralizuvaly_pравоохоронну_систему__lutsenko_1295497 (дата звернення: 11.05.2018).
5. Проект Закону про судово-експертну діяльність в Україні. // База даних «Законотворчість» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61469 (дата звернення: 11.05.2018).
6. Проект Закону про судову експертизу та самоврядування судових експертів // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=63780 (дата звернення: 11.05.2018).
7. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури проведення експертиз // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63818. (дата звернення: 11.05.2018).